

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра культурології та музеєзнавства

**АКТУАЛЬНІ
ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

**Альманах
наукового товариства «Афіна»
кафедри культурології та музеєзнавства**

Випуск 14

Засновано у 2003 році

Рівне – 2014

ББК 71.0
А 43
УДК 008:168.522

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ: Альманах наукового товариства „Афіна” кафедри культурології та музеєзнавства. – Вип. 14 / За ред. проф. В.Г. Виткалова. – Рівне: РДГУ, 2014. – 256 с.

Головний редактор:

Виткалов В.Г. – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології та музеєзнавства РДГУ

Редакційна колегія:

Афанасьєв Ю.Л. – доктор філософських наук, професор Київського університету ім. Б.Грінченка
Баканурський А.Г. – доктор мистецтвознавства, професор Одеського національного політехнічного університету
Виткалов С.В. – кандидат мистецтвознавства, доцент РДГУ (відповідальний секретар)
Воробйов А.М. – кандидат педагогічних наук, професор РДГУ
Дем’янчук О.Н. – доктор педагогічних наук, професор Луцького інституту розвитку людини „Україна”
Жилюк С.І. – доктор історичних наук, професор РДГУ
Коваль Г.П. – доктор педагогічних наук, професор РДГУ
Кралуцький П.М. – доктор філософських наук, професор НУ „Острозька академія”
Круль П.Ф. – доктор мистецтвознавства, професор Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника
Кушнарєнко Н.М. – доктор педагогічних наук, професор ХДАК
Поніманська Т.І. – кандидат педагогічних наук, професор РДГУ
Постоловський Р.М. – кандидат історичних наук, професор РДГУ
Стоколос Н.Г. – доктор історичних наук, професор РДГУ
Троян С.С. – доктор історичних наук, професор РДГУ
Костюк Л.К. – кандидат історичних наук, доцент РДГУ
Швецова-Водка Г.М. – доктор історичних наук, професор РДГУ
Яремко-Супрун Н.О. – доктор мистецтвознавства, професор РДГУ

Рецензенти:

Арцишевський Р.А. – доктор філософських наук, професор Волинського національного університету ім. Лесі Українки
Брилін Б.А. – доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Науковий редактор і упорядник випуску – **проф. Виткалов В.Г.**

ISBN 978-966-8424-77-9

Редакція не завжди поділяє точку зору автора. За точність наведених цитат, імен, прізвищ, дат відповідальність несуть автори.

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 28.11.2014 р.)

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 15561-4033 Р. Зареєстровано Міністерством юстиції України, наказ № 1489/5 від 18.08.2009 р.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2014

національні інтереси. Національне самоствердження пов'язане з мобілізацією інтелектуально-духовного потенціалу особистості для досягнення успіху в інтересах українського народу та утвердження цінності української нації. У відданості державі вбачається головна запорука злагоді в суспільстві на шляху до процвітання, а гарантом розбудови та міцності держави-нації є засади високої моральності усього суспільства та кожного громадянина зокрема.

Список використаної літератури:

1. *Абульханова-Славская К.А.* Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 228 с.
2. *Андрущенко В.* Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу / В. Андрущенко. – К., 2006. – 505 с.
3. *Бех І.* Національна ідея в становленні громадянина-патріота України : програмно-виховний контекст / І. Бех, К. Чорна. – К., 2008. – 39 с.
4. *Гачев Г. Д.* Логика верей и человек / Г.Д. Гачев. – М. : Высш. шк., 1992.
5. *Крысько В. Г.* Этнопсихологический словарь / В.Г. Крысько. – М. : МПСИ, 1999. – 343 с.
6. *Український націоналізм.* Антологія. Т.2 / Упор. В. Рог. – К. : Укр. видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2011. – 352 с.
7. *Никитин Е. П.* Самоутверждение человека / Е. П. Никитин, Н. Е. Харламенко // Вопросы философии. – 1997. – № 9. – С. 96–117.
8. *Словник української мови: в 11 томах.* – К., 1978. – Том 9.
9. *Толковый словарь русского языка* // [ред. проф. Б. М. Волина и Д. Н. Ушаков]. – М. : Госуд. изд-во иностр. нац. словарей, 2000. – Т. 4. – С. 139–185.
10. *Чернявская Г. К.* Трудный путь к самому себе : философско-социологические проблемы самореализации личности / Г. К. Чернявская. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 1994. – 160 с.

Резюме

Розглянуто сутність поняття «національне самоствердження особистості», визначено необхідність виховання національного самоствердження особистості та вагомість його впливу на процес становлення української нації в умовах сьогодення.

Ключові слова: національне самоствердження особистості, національна ідея, національна ідентичність, нація, національне виховання, громадянська держава-нація.

Summary

Soichuk R. Phenomena of national self-assertion of personality in scientific and theoretical sources

In the article the essence of the concept of «national self-assertion of the individual» was examined; the need for upbringing of national self-assertion of personality and significance of its impact on the process of Ukrainian civic nation in today's conditions was identified.

Key words: national self-assertion of the individual, national idea, national identity, nation, national education, civil nation-state.

Аннотация

Сойчук Р. Феномен «национального самоутверждения личности» в научно-теоретических изданиях

Рассмотрено сущность понятия «национальное самоутверждение личности», определена необходимость воспитания национального самоутверждения личности и важность его влияния на процесс становления украинской нации в современных условиях.

Ключевые слова: национальное самоутверждение личности, национальная идея, национальная идентичность, нация, национальное воспитание, государство-нация.

Надійшла до редакції 24.10.2014 р.

УДК 130.2

Миколаєнко О.М. – студ. спец. «Культурологія» РДГУ;
Кучина Н.І. – канд. наук із соц. комунікацій, доц. кафедри культурології РДГУ

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГРА» В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Дослідження феномену гри як культурологічної та філософської категорії бере свій початок із середини ХХ ст., хоча її онтологічні характеристики використовували стародавні грецькі мислителі ще за півстоліття до нашої ери. Відтак гра – одна з найдавніших форм естетичної діяльності людини, а дослідження феномену гри науковцями з різних галузей філософії, соціології, історії культури, мистецтвознавства, археології, етнографії, психології, педагогіки та точних наук не втрачають актуальності і в умовах ринкових відносин.

Метою розвідки є узагальнення результатів інформаційного пошуку на предмет визначення сутності поняття «гра» в наукових працях видатних грецьких мислителів, філософів, культурологів, соціологів, психологів та педагогів.

Одним із перших античних філософів, які звернули увагу на особливості гри та її властивості, був Геракліт з Ефесу (бл. 554-483 рр. до н.е.). На думку мислителя, природа і життя являли собою загадку.

Життєдіяльність людей мислитель порівнював із розгадуванням загадок, а згодом прирівняв цей процес до «гри людини, яка пересуває шахи» [21; 79]. Послідовник Геракліта Платон (427-347 рр. до н.е.) вважав людину «вигаданою іграшкою Бога, яка є найкращим його призначенням». У філософській праці «Закони» поряд із сакральним характером гри Платон розглядав і її освітньо-виховну функцію, зазначаючи: «Людина, що бажає стати гідною в будь-якій справі, повинна з ранніх років всерйоз та граючись вправлятися в усьому, що має відношення до конкретної справи». Тож основне завдання вихователя філософ вбачав у тому, щоб підбирати для дітей відповідні ігри, даючи поштовх до нових знань крізь призму ігрової діяльності.

Учень Платона Аристотель (384-322 рр. до н.е.) у своїх творах «Політика», «Риторика», та «Поетика» розширив поняття «гри», позначивши ним два види мистецтва: «мусичні», мірилом яких є «задоволення», та «гімнастичні» (танець, хороводи, боротьба, їзда верхи, стрільба з лука, метання дротиків, змагання та підготовчі вправи до них тощо). Філософ розглядав гру як соціальний привілей вільно народженої еліти, яка володіла такими благами, як багатство, друзі та влада. Аристотель вказував на те, що обидва види ігрового мистецтва необхідно розвивати в рівних пропорціях, а ігри повинні відповідати гідності вільно народженої людини [12].

Філософ періоду раннього Західноєвропейського середньовіччя А. Августин (354-430 рр.) розглядав ігри та видовища як прояв аморального й гріховного життя, вбачаючи в них причину падіння Римської імперії. В ідеальній державі св. Августина – «град Божий» не було місця для цього роду занять, а ігри суперечили теологічним догмам і були названі «бісівськими ігрищами» та заборонені. Лише в XII ст. канонік монастиря св. Віктора в Парижі Гуго трактував мистецтво як знання та діяльність і вперше додав видовища (розваги та ігри) до числа механічних мистецтв.

Головним об'єктом уваги представників науки та мистецтва західноєвропейського Відродження стає природа і людина, а відтак відновлюється інтерес до гри не лише як засобу навчання і виховання, але і як художнього прийому, що створює ілюзорний світ і емоційно впливає на людину. В епоху Просвітництва проблема гри була розглянута в процесі дослідження питання щодо природи мистецтва. Абат Дюбо, член і секретар Французької Академії, автор роботи «Критичні роздуми про поезію і живопис» (1719 р.), вважав головним імпульсом поведінки людини прагнення зайняти себе, а гру як прагнення людини та засіб розваги, що допомагає відволіктися від нудьги.

І. Кант (1724-1804 рр.) у трактаті «Критика здатності судження» відносить судження до естетичного поняття, бо воно являє лише суб'єктивну гру душевних здібностей – уяви та розуму [24]. Він вбачав у мистецтві естетичну доцільність поділяючи його на три основні види. До першого виду І. Кант відносить словесне (красномовство і поезію), до другого – образотворче мистецтво, в основі якого покладено вільну гру уяви в спогляданні. Третій вид філософ назвав мистецтвом «прекрасної гри відчуттів», під якою розумів «гру звуків» (музику), що поєднана з «грою образів» (танець) та «азартну гру». Гра, за твердженням І. Канта, є незацікавленою діяльністю за для розкриття внутрішніх сил людини і реалізації її здібностей та можливостей; заняттям, приємним саме по собі [21; 10].

Продовжили розгляд гри крізь призму мистецтва німецькі філософи Г. Гегель (1770-1831 рр.) та Ф. Шиллер (1759-1805 рр.). Останній відносить гру до категорії філософської антропології, трактуючи поняття як «вільна реалізація всіх творчих сил і здібностей людини». Ф. Шиллер в афористичній формі визначає гру як сутність людини, і разом із тим виявляє антропологічну значущість гри: «Людина грає тільки тоді, коли вона у повному значенні слова людина, і є людиною лише тоді, коли грає» [15; 44].

Засновник «критичної онтології» Н. Гартман визначав гру як спосіб існування буття. Гра набуває онтологічного статусу, символізує ставлення буття і небуття, буття і свідомість, явища і сутності.

Продовжує розгляд гри в онтологічному аспекті Г. Гадамер (1900-1972 рр.). Об'єктами дослідження філософа є три основні форми зв'язку людини зі світом – «естетична», «історична» і «мовна». Мова для вченого – головний спосіб розуміння людиною навколишнього світу, інших людей і самого себе. Сутністю ж мови, за Г. Гадамером, є гра [5; 150]. В інтерпретації німецького мислителя гра являє онтологічну даність, що не виходить із суб'єкта («гравця»), а визначає його як гравця. Г. Гадамер описує спосіб буття гри як саморепрезентацію, що є універсальним аспектом буття природи. Вищим ступенем людської гри, її завершенням вчений називає мистецтво [5; 151].

Подальший розвиток уявлень про гру здійснено німецьким педагогом і психологом Ф. Фребелем (1782-1852 рр.), який розглядав гру як спосіб залучення дитини до творчої діяльності. У 1837 році на основі розробленої ним системи виховання дітей, він відкрив у Бланкенбурзі першу у Європі установу для дітей молодшого віку – прообраз дитячого садка.

У XIX ст. значний вплив на становлення теорії гри здійснив Ч. Дарвін (1809-1882 рр.), описавши закономірності історичного розвитку живої природи. Продовжив розпочаті Ч. Дарвіном дослідження ідеолог соціального дарвінізму Г. Спенсер (1820-1903 рр.), який застосував до розуміння гри еволюційний підхід, виходячи з того, що суспільний розвиток проходить за законами еволюції від нижчого до вищого, що є

характерним для живої природи. Він визначає сутність поняття гри як виконання вправ, які внаслідок нестачі природної потреби являють собою необхідність [15; 45]. Подібність між грою і естетичною діяльністю він вбачав у їх непродуктивному характері, а відмінності – в тому, що в естетичній діяльності знаходять вираження вищі здібності, в той час коли у грі – нижчі.

На відміну від представників соціального дарвінізму, які переносили закони боротьби за існування на людське суспільство, засновник психоаналізу австрійський психіатр і психолог З. Фрейд (1856-1939 рр.) розглядав культурні норми і цінності як продукт витіснення первинних інстинктивних потягів людини, що шукають собі виходу, а гру – як реалізацію витіснених із життя бажань, як «найбільш ранні нормальні форми діяльності». Гра, за твердженням З. Фрейда, є єдиним засобом, що дає шанс людині не стати травматичним невротиком.

Еволюційна концепція розгляду гри крізь призму спадкових форм поведінки існувала до 30-х років ХХ ст., до появи праць К. Гроса, Ф. Бейтделька, Й. Гейзінга, Р. Кайуа і О. Фінка.

Одним з основоположників теорії гри був німецький філософ, психолог, автор наукових розвідок «Ігри тварин» та «Ігри людей» Карл Грос (1861-1946 рр.), що на основі порівнянь особливостей ігрової діяльності дітей та інстинктивної діяльності дитинчат тварин довів, що гра має біологічну природу і є одним зі способів підготовки до майбутньої діяльності, головним змістом життя дитини. Однак К. Грос переоцінював інстинктивну природу гри, оскільки ототожнював гру дитини і тварин. Ф. Бейтдельк піддав критиці еволюційну концепцію, заявивши, що інстинктивні форми поведінки не потребують виконання вправ. Він розглянув гру як категорію орієнтовно-дослідницької діяльності. Грунтуючись на теорії З. Фрейда про основні потяги, Ф. Бейтдельк виділив три види потягу, що мають відношення до гри: потяг до звільнення, потяг до злиття та потяг до відтворення.

Важливий крок в осмисленні гри як цілісного феномена зробив нідерландський мислитель і історик культури Й. Гейзінга (1872-1945 рр.). У монографічному дослідженні «Номо Ludens» («Людина, що грає») він висвітлює власне бачення ігрової концепції культури, розглянувши гру як культуротворюючий фактор – загальний принцип становлення людської культури. Мислитель вперше в історії культури вказав на те, що справжня культура не може існувати без ігрового змісту, адже вона «розгортається в грі і як гра». Й. Гейзінга переконливо розкрив роль гри не лише у формуванні та розвитку архаїчних культів і міфів, але й у виникненні різних форм суспільного життя: мистецтва, науки, юриспруденції, ремесла, підприємництва, політики і т.д. У виявленні співвідношення ігрового моменту з іншими факторами життя вчений керувався антитезою: гра – нездатність до гри, гра – серйозне. Вивчивши феномен гри, Й. Гейзінга виділив визначальні властивості гри до яких відніс:

- не примусовий характер гри, що розгортається як вільний вибір;
- гра не є «буденним життям» і не пов'язана з задоволенням потреб і пристрастей;
- гра «розігрується» в певних межах місця і часу;
- гра встановлює порядок і неможлива без дотримання певних правил;
- у грі реалізується не тільки прагнення людини до суперництва, а й потреба у відпочинку, розрядці;
- із грою тісно пов'язане поняття виграшу, тобто своєрідного піднесення в результаті гри [23]. Однак,

простежуючи ігрові елементи культури від первісної епохи до тогочасного західного суспільства, Й. Гейзінга не дав відповіді на питання: чи вступає культура у взаємозв'язок ігрового і «серйозного» моментів або чи існує єдиний ігровий простір, за межами якого більше нічого немає. Послідовником Й. Гейзінга слід вважати французького філософа Р. Кайуа. Його визначення загалом відтворює дефініцію Й. Гейзінга: «Гра є формою активності, вільної, ізольованої, нечіткої (тобто ті правила, за якими вона здійснюється, надають певну свободу дії), непродуктивної (тобто в процесі гри не створюється нових матеріальних благ), регламентованої (тобто такої, що відбувається за певними правилами), і фіктивної (адже супроводжується особливим проявом свідомості – іншої реальності)».

Значний внесок у визначення феномена гри здійснив німецький філософ О. Фінк (1905-1975 рр.) який, з однієї сторони, підкреслював самостійну сутність гри, надаючи їй субстанціонального значення, а з іншої – зазначав, що за допомогою гри людина здатна пізнати буття всіх речей. Він розумів гру як фундаментальну особливість людського буття, що включає поряд із грою такі феномени, як праця, влада («панування»), любов, смерть зазначаючи: «Гра настільки ж відвічна, як і ці феномени» [22; 362]. Згідно твердження О. Фінка, гра пронизує все людське життя, а оволодіння ігровою діяльністю істотно визначає буттєвий склад людини. Також філософ вказує на взаємозв'язок гри з найважливішими феноменами культури (культ, міф, релігія та мистецтво). Однак філософ не дає відповіді на питання: «Якою мірою ігрове начало людини визначає і оформляє його розуміння буття в цілому?». Виходячи з тези: «людина як людина є гравцем», втягнутим «в трагедію і комедію свого кінцевого буття», О. Фінк визначає такі властивості гри, як зв'язок із правилами, «насолота свободою», яке гра надає, символічний характер ігрової дії, різноплановість ігор, тобто «існування гравця у звичайній дійсності і в сфері нереального, уявного».

Поняття «мовної гри», як способу використання слів у певному контексті відповідно до прийнятих правил, введено в науковий обіг австрійським філософом Л. Вітгенштейном (1889-1951 рр.). У науковій праці «Філософські дослідження» (середина 30-х – 1951 рр.) однією з найважливіших якостей людини він вважав не лише ясність розуму, а й Дух, Високе, що виражається простими і зрозумілими поняттями [8; 10].

Гра як невід'ємна частина культури була предметом дослідження одного з найбільших вчених ХХ ст. М. Бахтіна (1895-1973 рр.). У дослідженні «Франсуа Рабле і народна культура середньовіччя і Ренесансу»

(1965 р.) він дав нове пояснення карнавальним святкам як найбільш яскравому вираженню народної сміхової культури. На його думку, гра визначає специфічну природу карнавалу: «... у карнавалі саме життя грає, а гра на деякий час стає самим життям». Вчений розкрив новий тип карнавального спілкування, виявив особливості карнавалу. М. Бахтін відзначив «вільну гру зі священною» у поєднанні з образами матеріально-тілесного низу в середньовічній літературі та розглянув перетворення карнавальних форм у художні засоби на прикладі роману Рабле і творів письменників бароко, рококо, романтизму. Філософ проаналізував такі карнавальні ігрові мотиви і прийоми, як маска, блазнювання, гротеск, пародія, містифікація, ілюзія, бурлеск тощо. Дослідження М. Бахтіна спрямовано на створення більш повного уявлення про роль і місце гри в культурі [8; 11].

Філософ і історик культури М. Каган (1921-2006 рр.) розглядав гру не тільки як культурний феномен, що відрізняє її від гри тварини, але і як складну біологічну і соціальну систему, яка опосередковано впливає на фізичне і духовне буття людини. Об'єктивні труднощі при вивченні гри дослідник бачив у тому, що цим поняттям позначаються різні за своєю суттю форми діяльності. Він вказував на те, що гра може бути розглянута як у широкому, так і в вузькому сенсі цього слова, розрізняючи «ігрову модальність» будь-якого виду діяльності та гру як конкретну форму дії людини. Вчений стверджував, що гра сприяє «зміцненню контактів між людьми на соціальному, а не на біологічному рівні» і бере участь у процесі «соціалізації індивіда найбільш приємними для нього засобами» [12]. Специфічний характер ігрового спілкування («спілкування заради спілкування») полягає в тому, що в ігровому процесі використовуються нові види змагань між партнерами та сама дія розгортається на різних рівнях – фізичному, психічному, духовному. За твердженням М. Кагана, особливістю гри є її синкретичність: для ігрової діяльності необхідна «злиття думок і почуттів, відчуттів і уявлень, уявлень і спогадів, спогадів і спостережень, спостережень і роздумів» [12]. До числа узагальнюючих ознак гри він відносив «незацікавлене ставлення гравця до результатів його діяльності, зосередження уваги гравця на процесі гри, а не на її результаті», відзначаючи при цьому істотний вплив проблеми виграшу в самій грі. Піднімаючи питання про подібність гри і мистецтва, М. Каган виявляє спільні функції: пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну та комунікативну [12].

Феномен гри був предметом дослідження російського філософа Ю. Лотмана (1922-1993 рр.), який розглядав гру як особливого типу модель дійсності, що дозволяє реальну ситуацію замінювати умовною (ігровою), що «зупиняється в часі». Саме це дало підстави вченому стверджувати про таку особливість гри як двоплановість, тобто «одночасну реалізацію практичної та умовної моделі поведінки», причому життєва ситуація підпорядковується правилам гри. Ю. Лотман зазначав, що «умовний дозвіл», – властивість, притаманна як грі, так і мистецтву, що, в свою чергу, є не лише засобами пізнання, а й засобами відпочинку. Відмінності між грою та мистецтвом він вбачав у наступному: «гра являє собою оволодіння умінням, тренування в умовній ситуації, а мистецтво – оволодіння світом (моделювання світу) – в умовній ситуації» [16]. Метою гри, за Ю. Лотманом є дотримання правил, а метою мистецтва – істина, виражена «мовою умовних правил». Відтак гра не може бути «засобом збереження інформації і засобом вироблення нових знань», але саме це і становить сутність мистецтва. У рамки досліджень Ю. Лотмана також входила міфологія. Так, у монографічному дослідженні «Мистецтво в ряду моделюючих систем» філософ описує взаємозв'язок ритуальності і міфологічності ігрових явищ в умовах культурного «вибуху», якому притаманна власна логіка, що чинить супротив закінченості культурних явищ які, в свою чергу, виводять на перший план не факт (те, що сталося), а процес його становлення [16].

У працях російських психологів і істориків культури ХХ ст. велика увага приділяється дитячій грі як поліфункціональному явищу і ігровому природу культурних феноменів. Л. Виготський (1896-1934 рр.), один із родоначальників радянської психологічної школи, першим здійснив наукові дослідження дитячої гри як особливого виду діяльності. Вчений розглядав гру як ефективний спосіб входження дитини у світ дорослої людини. У своїх дослідженнях («Гра і її роль у психічному розвитку дитини», «Уява і творчість у дитячому віці» тощо) Л. Виготський заклав основи теорії дитячої гри вказавши на важливу роль дорослого в пізнанні дитиною світу через гру [4; 137]. Вчений проаналізував розвиток самої гри від періоду, в якому переважає «уявна ситуація», до періоду, в якому переважають правила (причому чим правила жорсткіші, тим більше вони вимагають від дитини пристосування і тим самим більше регулюють діяльність дитини, а гра стає більш напруженою).

Послідовник Л. Виготського – М. Леонтьєв проаналізував процес розвитку рольової гри, розкрив причини її змін і її зв'язки з іншими іграми дошкільника. Вчений вивів загальну формулу мотивації гри: «Не виграти, а грати» і загальний закон розвитку форм дошкільної гри зазначаючи, що гра еволюціонує «від відкритої ігрової ролі, уявної ситуації і прихованого правила до відкритого правила, до прихованих уявних ситуацій та ролі». Однак важко погодитися з твердженням М. Леонтьєва, що дитина байдужа до результатів ігрової діяльності, оскільки її цікавить лише сам процес гри.

Один з учнів Л. Виготського – видатний дослідник гри Д. Ельконін, узагальнивши матеріали з теорії ігор зарубіжних і вітчизняних науковців, описав соціально-історичний характер рольової гри як розгорнутої форми «орієнтовної діяльності», її походження та зміст. Вчений припускає, що в первісному суспільстві з примітивними засобами і формами праці, з безпосередньою участю дітей у різних видах діяльності рольових ігор не було. Вони з'явилися на пізній стадії первіснообщинного ладу в результаті зміни місця дитини в системі суспільних відносин. Відповідно гра соціальна за своїм походженням і

своєю природою. Її виникнення пов'язане не з дією будь-яких внутрішніх, вроджених інстинктивних сил, а з певними соціальними умовами життя дитини в суспільстві. На думку вченого, гра людини – це така діяльність, в якій відтворюються соціальні відносини між людьми поза умовами безпосередньої утилітарної діяльності [8; 11].

Педагогічний феномен гри учнів описаний в працях А. Макаренка і В. Сухомлинського. Головне призначення гри, на думку А. Макаренка, нести дітям радість і запал. За його твердженнями, бадьорий, цілеспрямований, життєрадісний ігровий стиль дитячого життя є умовою здорового розвитку як окремої дитини так і колективу дітей. Саме А. Макаренку належить думка про те, що виховання майбутнього діяча відбувається насамперед у грі [18; 73].

У навчальному посібнику «Гра як феномен культури» російський науковець М. Гузік [8] наводить визначення сутності поняття «гра» педагога О. Газмана: «гра завжди виступає одночасно в двох часових вимірах: у сьогоденні і в майбутньому. З одного боку, вона дарує миттєву радість і спрямована на задоволення актуальних потреб дитини, а з іншого – завжди спрямована в майбутнє, оскільки в ній або моделюються життєві ситуації, або закріплюються властивості, якості, вміння, навички, здібності, необхідні особистості дитини для виконання ним соціальних, професійних, творчих функцій» [8; 10].

Один із перших дослідників і збирачів російських ігор пореволюційного періоду – В. Всеволодський-Гернгросс дає наступне визначення сутності поняття гра: «Грою називаємо різновид суспільної практики, що складається в дієвому відтворенні будь-якого життєвого явища в цілому або в частині поза його реально-практичної установки; соціальна значимість гри в її тренувальній властивості на ранніх ступенях розвитку людини її ролі і ролі колективізуючої» [8].

Цікавою є думка історика російської культури А. Мазаєва щодо характеристики феномену гри: «Гра є цілком доступною для огляду духовно-практичною дією, що відбувається в певних межах місця і часу, добровільно і, як правило, поза сферою матеріальної користі» [17; 165]. Співвідношення ігрової діяльності з «духовно-практичною дією» підкреслює духовне значення і призначення гри.

Докладне вивчення різних сторін гри як феномену культури належать, перш за все, російським науковцям: С. Шмакову [24], Т. Апинян [1-2], О. Репринцевій [20], В. Пономарьову, Ю. Загородневій [10], І. Відт, Н. Стовцевій, Л. Ретюнских [21] та ін.

Відомим науковцем С. Шмаковим у 1997 р. захищено дисертаційне дослідження на тему «Гра учнів як педагогічний феномен культури», в якому зазначено, що наука і виховання не можуть бути вільним процесом без використання феномена гри. Соціокультурна цінність виховання учнів засобами гри і в сфері гри визначається взаємовідповідністю того, що входить у зміст і форми виховної діяльності, до цілей і механізмів входження школяра в простір ігрової культури, саморозкриття і саморозвитку в ній особистості учня. Згідно з твердженням науковця, гра – унікальний феномен загальнолюдської культури; її витік і вершина [24].

Т. Апинян належить думка про те, що гра є парадигмою людського існування, ознакою одного з важливих механізмів культури, символом розгортання космічних сил [2; 116].

М. Гузік у навчальному посібнику «Гра як феномен культури» визначає гру як особливий вид діяльності людини, що має вільний, невимушений характер і багато в чому визначає духовну культуру епохи, відрізняється складністю і багатозначністю [8; 3].

У 2005 р. у Росії захищено два докторських дисертаційних дослідження: «Гра як соціокультурний та педагогічний феномен» (О. Репринцева) та «Педагогіка формування ігрової культури дозвілля» (В. Пономарьов). О. Репринцева вважає гру природним і органічним елементом людської культури, який бере участь у творенні, відтворенні і освоєнні соціального досвіду попередніх епох і поколінь [20]. В. Пономарьов у дисертаційному дослідженні зазначає, що ігрова культура в своєму прояві може бути виключно чесною (за правилами), справедливою (змагальний характер гри забезпечує «шанс кожному»), вільною (в гру вступають добровільно) діяльністю людини.

В Україні елементи ігрової діяльності досліджували у дисертаційних дослідженнях Г. Радіонова [19], О. Сотнікова, Н. Аксьонова, О. Ліманська, К. Карасьов, Т. Ганніченко [7], І. Курьянова [15], Н. Кудикіна [14] та ін. Т. Ганніченко вважає, що під грою слід розуміти різновид суспільної практики, що полягає в дієвому відтворенні будь-якого життєвого явища в цілому або частково поза його реальною практичною настановою [7]. Г. Радіонова в дослідженні «Тоталогічний вимір феномена гри» порівнює гру з маркером постмодерного суспільства у період тотальної інформатизації, коли у соціумі превалюють як безпосередні, так і опосередковані ігрові процеси [19]. Нею здійснено узагальнену характеристику онтологічної сутності феномена гри: «...він здатен проявлятися у будь-якій сфері життєдіяльності завдяки своїй укоріненості в культуру».

У ХХ ст. науковцями сформовано загальну науку про гру – лудологію, яка і сьогодні привертає увагу філософів, соціологів, психологів, педагогів та культурологів.

Отже, дослідження гри як цілісного культурного феномена здійснювали науковці різних галузей і в процесі їх наукових пошуків еволюція розуміння гри здійснила перехід від метафори «людина – іграшка богів» до «гра як самодостатній суб'єкт». Виконаний аналітичний огляд літератури дає підстави стверджувати про те, що кожен мислитель по-своєму трактує сутність поняття «гра», підтверджуючи науковий факт про амбівалентність гри як феномену культури.

Список використаної літератури:

1. *Апинян Т. А.* Метафізика игры и константы культуры // Человек. Философия. Гуманизм. – Т. 7. – СПб., 1997. – С. 7–11.
2. *Апинян Т. А.* Игра в пространстве серьезного : игра, миф, ритуал, сон, искусство и другие / Т. А. Апинян. – СПб., 2003.
3. *Берн Э.* Игры, в которые играют люди / Э. Берн. – Л. : Лениздат, 1992.
4. *Выготский Л. С.* Развитие игры в детском возрасте / Л. С. Выготский // Вопросы психологии, 1966. – № 6.
5. *Гадамер Х.-Г.* Истина и метод. Основы философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер. – М. : Прогресс, 1988.
6. *Газман О. С.* Каникулы : игра, воспитание / О. С. Газман. – М., 1988.
7. *Ганніченко Т.* Використання сучасних ігрових технологій у процесі підготовки майбутніх фахівців індустрії довілля до іншомовного спілкування / Т. Ганніченко [Електронний ресурс] // Режим доступу – [www. http:// dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2907/1/SOSLYuK.pdf](http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2907/1/SOSLYuK.pdf)
8. *Гузик М. А.* Игра как феномен культуры. Уч. пос. / М. А. Гузик. – М., 2002
9. *Гуревич П. С.* Философия культуры : пос. для студентов гуманит. вузов / П. С. Гуревич. – М. : АО «Аспект Пресс», 1994. – 314 с.
10. *Загороднева Ю. А.* Игра как культурный феномен / Ю. А. Загороднева [Електронний ресурс] // Режим доступу – [www. http:// dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/987654321/1/SOSLYuK.pdf](http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/987654321/1/SOSLYuK.pdf)
11. *Каган Л. Н.* Теория культуры / Л. Н. Каган. – Екатеринбург, 1993. – 467 с.
12. *Каган М. С.* Введение в историю мировой культуры. Кн. I. Историографический очерк, проблемы современной методологии / М. С. Каган. – СПб. : ООО Изд-во «Петрополис», 2000. – 368 с.
13. *Кривко-Апинян Т. А.* Мир игры / Т. А. Кривко-Апинян. – СПб. : Эйдос, 1992. – 160 с.
14. *Кудикіна Н. В.* Гра : феноменологічна та педагогічна характеристики // Н. В. Кудикіна [Електронний ресурс] // Режим доступу – [www. http:// innovations.kmpu.edu.ua/ENFV/2010_1/10knvfpf.pdf](http://innovations.kmpu.edu.ua/ENFV/2010_1/10knvfpf.pdf)
15. *Курьянова И. А.* Игра в нестабильной культуре / И. А. Курьянова // Науч. публикации преподавателей, сотрудников и студентов кафедры культурологи филос. ф-та ТНУ им. В. И. Вернадского [Електронний ресурс] // Режим доступу – [www. library.svpurst.crimea.ua/dudchenko/111-120/fulltext/knp11](http://www.library.svpurst.crimea.ua/dudchenko/111-120/fulltext/knp11).
16. *Лотман Ю. М.* Семиосфера. Культура и Взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки (сост. М. Ю. Лотман) / Ю. М. Лотман. – СПб., 2000. – 704 с.
17. *Мазаев А. М.* Праздник как социально-художественное явление / А. М. Мазаев. – М. : Наука, 1978.
18. *Макаренко А. С.* Лекции о воспитании детей / А. С. Макаренко // Соч.: В 8 т. Т 4. – М., 1980.
19. *Радіонова Г. В.* Тоталогічний вимір феномена гри / Г. В. Радіонова: дис.... канд. філос. наук. – К., 2010.
20. *Репринцева Е. А.* Игра как социокультурный и педагогический феномен : дис.. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Е. А. Репринцева. – Курск, 2005.
21. *Ретюнских Л. Т.* Философия игры / Л. Т. Ретюнских. – М. : Вузовская книга, 2002.
22. *Финк О.* Основные феномены человеческого бытия / О. Финк // Проблемы человека в западной философии. – М., 1988.
23. *Хейзинга Й.* Homo ludens. В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга. – М. : Изд. группа «Прогресс-Академия», 1992. – 464 с.
24. *Шмаков С. А.* Игры учащихся – феномен культуры / С. А. Шмаков. – М., 1994.
25. *Эльконин Д. Б.* Психология игры / Д. Б. Эльконин. – М., 1978.

Резюме

Розглядаються основні підходи до визначення поняття «гра» в історичній ретроспективі.

Ключові слова: гра, феномен гри, ігрова концепція, дослідження, історична ретроспектива.

Summary

Mikolaenko O.M., Kuchina N.I. The basic approaches to definition of concept «game» in a historical retrospective show

Considered the basic approaches to definition of concept «game» in a historical retrospective show.

Key words: game, a phenomenon of game, the game concept, research, historical retrospective view.

Аннотация

Миколаенко О.М., Кучина Н.И. Основные подходы к изучению понятия «игра» в исторической ретроспективе

Рассматриваются основные подходы к определению понятия «игра» в исторической ретроспективе.

Ключевые слова: игра, феномен игры, игровая концепция, исследования, ретроспектива.

Надійшла до редакції 2.12.2014 р.

ЗМІСТ

<i>Постоловський Р.М.</i> Потенційні можливості університету в регіоні	3
<i>Виткалов С.В.</i> X Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська культурно-мистецька практика в історичній ретроспективі» у м. Рівне	5
<i>Виткалов В.Г.</i> Наукові проблеми України в аспекті культурно-мистецької практики	6

РОЗДІЛ I.

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

<i>Князікевич А.В.</i> Весільна обрядовість Східного Полісся: етнографічний матеріал, зібраний у с. Паліївка Ямпільського району Сумської області (липень 2013 р.)	11
<i>Процук В.В.</i> До питання про особливості пісенно-танцювального фольклору Волинського Полісся	17
<i>Пилипак М.А.</i> Весільна обрядовість Українців Альшеївського району Республіки Башкортостан	21
<i>В'юн К.В.</i> Етнографічна спадщина Українців у музеях діаспори	27
<i>Сінельнікова В.В.</i> Господарська діяльність Українців Нижнього Поволжя: землеробство (історико-етнографічна довідка XVIII-XX ст.)	29
<i>Волковічер Т.М.</i> Українські сюжетні рушники з написами (кін. XIX – перша пол. XX ст.): взаємодія народної і масової культури	34
<i>Карпова Л.О. Магеря О.П.</i> Моральні традиції української сім'ї	39
<i>Просандєєва Л.Є.</i> Культурний вплив дозвілля на розвиток особистості	42
<i>Парчевська Д.І., Казначеева Л.М.</i> Проблеми молодіжного дозвілля на сучасному етапі (на прикладі м. Рівне)	46
<i>Трохимчук М.</i> Проблеми та тенденції розвитку сучасного молодіжного дозвілля в Україні	49
<i>Маринич Л.М., Костюк Л.К.</i> Придорожні хрести на теренах Рокитнівщини: історія, інтерпретація, смисли	53
<i>Ясковець О.В.</i> Українські традиції випікання хліба: етнорегіональний аспект (за матеріалами опитування у Корецькому районі)	55
<i>Павлуш К.</i> Свято Купала: традиції та сучасна культурна регіональна практика	58
<i>Полюхович О.В., Костюк Л.К.</i> Весілля в духовній культурі населення Рівненського Полісся: традиції та новітні навіщення	61
<i>Чуб Г.В.</i> Діти у великодньому святі України	65
<i>Обух Л.В.</i> Культурно-освітня діяльність українців у Східній Словаччині (методичне забезпечення навчального процесу в середині XX ст.)	69
<i>Кметюк Т.В.</i> Збереження національних традицій на фестивалі «Українська весна» у Польщі	72
<i>Мартинюк О.</i> Сутність поняття «свято» у працях науковців	76
<i>Оборська С.В.</i> Традиції українського модерну в оздобленні сільського житла Київщини	80
<i>Кюнцилі Р.</i> Унікально-універсальні співвідношення церковної архітектури українського села	83

РОЗДІЛ II.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ

<i>Ясінський М.М.</i> Інформаційна концепція культури	87
<i>Репін А.</i> Функції масової культури	89
<i>Шило М.</i> Розвиток інтелектуальної культури українців під впливом глобалізаційних процесів	94
<i>Новоселецький М.Ю.</i> Культурно-історичний аспект курсу фізики	97
<i>Жук В., Давидюк Л.</i> Діяльність рівненського центру ПК та ППК НАКККІМ із підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів	101
<i>Якубова Т.А.</i> Біографія Т.Шевченка в польських енциклопедіях С.Оргельбранда та А. Вислицького (за матеріалами польськомовного фонду НБУВ)	105

<i>Гірняк Г.З.</i> Реформування системи органів місцевого самоврядування в Україні: концепція, проблеми, досвід	108
<i>Сапфірова Н.М.</i> Щоденник Н.Пташкіної як документальне свідoctво історії родини Й. Маршака у пореволюційний період (1918-1920)	113

РОЗДІЛ III.

ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

<i>Сойчук Р.Л.</i> Феномен «національного самоствердження особистості» у науково-теоретичних виданнях	118
<i>Миколасенко О.М., Кучина Н.І.</i> Основні підходи до визначення поняття «гра» в історичній ретроспективі	121
<i>Ластовецька Л.В.</i> Хорові твори сучасних композиторів Галичини в педагогічному репертуарі ВНЗ	127
<i>Дудик Р.</i> Питання формування і вдосконалення викладацької майстерності педагогів-диригентів	130
<i>Зайцева О.</i> Питання розвитку поліфонічного слуху учнів старших класів ДМШ у наукових дослідженнях	133
<i>Лацівська Я.В.</i> Проблеми формування позитивного ставлення до навчання студентів у педагогічних дослідженнях	136
<i>Войтович Г.О.</i> Моральна культура майбутнього вчителя музичного мистецтва: теоретичний аспект	140
<i>Крижановська Т.І.</i> Методичні аспекти реалізації інтегративного підходу в процесі викладання курсу «українська музична література» у ВНЗ і рівня акредитації	144
<i>Вишотравка Л.І.</i> Клас удосконалення професійних танцівників: педагогічна методика Асафа Мессерера	147
<i>Мазурок І.В., Кругляченко А.Ю.</i> Самостійна робота студентів педагогічного коледжу як чинник формування професійності	151
<i>Мельник Л.В.</i> Фахова компетентність майбутнього вчителя музики як складова навчального процесу	154
<i>Колесніков С.А.</i> Шляхи формування компетентності майбутнього вчителя музики	158
<i>Каленюк О.М.</i> Художнє витинанкарство в контексті підготовки майбутнього художника-педагога	162
<i>Чернюшок О.В.</i> Техніка «Квілте» у декоративній текстильній композиції	167
<i>Дудик Р.В.</i> Процес художньо-педагогічного спілкування учителя музики з хоровим колективом	169
<i>Пішванова В.О.</i> Адаптивні механізми післядипломної освіти	173
<i>Нурулліна І.</i> Молодіжні неформальні рухи в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століття)	177
<i>Понадин Т.</i> Соціальні проблеми в Україні крізь призму діяльності жіночих організацій	180
<i>Петрович В.В., Бокій Т.Ф.</i> Використання засобів музейної педагогіки у культурно-освітній діяльності музею	184
<i>Опришко І.П., Казначєєва Л.М.</i> Молодіжний сленг та особливості його перекладу у німецькій літературі	188

РОЗДІЛ IV.

МИСТЕЦТВО У РОЗМАЇТТІ ВИЯВІВ

<i>Шман С.Ю.</i> Ікона в музейному фонді: дослідження та реставрація Ю.О. Олсуф'єва	192
<i>Зорич Ю.</i> Театри українських міст періоду 1943-1945 років	195
<i>Горох Г.С.</i> Дитяча хорова творчість Рівненщини в період державної Незалежності України	198
<i>Радченя Т.Ф.</i> Сучасна патріотична музика в Україні	202
<i>Гончарук В.</i> Пошуки композиційно-пластичної та образної виразності у творах Львівських скульпторів другої половини 1980-1990-х рр.	206
<i>Матоліч І.Я.</i> Дослідницька праця та навчальний процес на кафедрі історії і теорії мистецтва Львівської Національної Академії Мистецтв	209

Христюк Ю.С. Функціональна обумовленість дитячого інтровертивного ігрового середовища в громадських закладах	212
Погребняк Г.П. Авторське кіно в міжнародному фестивальному просторі	215
Зінчук І. Творчий злет «Пікардійської терції»	218
Боровець О.О., Казначесва Л.М. Взаємодія національних музичних культур Сходу та Заходу на сучасному етапі	221
Шевчук Б.М. Особливості формування імпресіоністської течії на теренах Європи кінця XIX – початку XX ст.	224
Чайковська А.А. Мистецька спадщина Г.Нарбута у контексті розвитку графічного мистецтва України	228
Ковтун М.М. Тема материнства в творчості Т. Шевченка-художника	233
Волошина В.М., Шолудько Н.Г. Анімація в туризмі як предмет наукового дослідження	236
Поліщук Ю. Кантата «Дніпро реве» Д.Січинського: особливості втілення художнього образу	239
Соїч В.П. Стан, проблеми та перспективи розвитку закладів культури на селі	242
Гищак Г.Я. Культурно-дозвіллева діяльність закладів культури Самбірщини	246
Новосад О. Музичне мистецтво Волині періоду державної незалежності України	249